

blemstilling, som særligt retter opmærksomheden mod det centrale finansbureaukratis rolle i mobiliseringsperiodens beslutningsprocesser. Dette aspekt af undersøgelsen gennemføres parallelt med den øvrige – hovedsageligt kronologisk disponerede – analyse, men dets resultater sammenfattes i en særskilt konklusion (kap. XIII), der i omfang lige overgår den meget kortfattede slutkonklusion (kap. XIV). Har doktoranden været nervøs for at præsentere en bog på 13 kapitler?

Selv om bogen ikke er helt så veldisponeret, som mange af de nyere svenske doktorafhandlinger synes at være det, må det dog slås fast, at den har stor videnskabelig tyngde ved sin minutiøse og alsidige fremstilling af de finanstekniske drøftelser og forholdsregler, hvormed man søgte at imødekomme de – stort set overskuelige – militære behov, som opstod på de forskellige stadier af mobiliseringsprocessen. Afhandlingen hviler på et særdeles omfattende kildegrundlag, og de enkelte kapitlers delkonklusioner forekommer veldokumenterede. Overbevisende virker også forf.s hovedresultat, der rammer en pæl gennem Eli F. Heckschers – og den hidtil herskende – opfattelse, at mobiliseringen førte til finansiel krise og forvirring. Oprustningen kunne i alt væsentligt bæres af de ved thesaurering akkumulerede pengereserver, af de ubundne statsindtægter (som Riga-tolden) og af den ekstraordinære krigsbeskatning (kontributionen); den nødvendiggjorde ikke – som hævdede af Fr. Lagerroth – at man forgreb sig på de regulære indkomster, der var afsat til civile formål.

Af stor interesse er også analysen af finansforvaltningens rolle i mobiliseringsperiodens beslutningsprocesser. Det fremgår, at Statskontoret og Kammerkollegiet gennem deres fælles præsident, Fabian Wrede, havde den dominerende indflydelse på de spørgsmål, der lå inden for deres eget sagsområde, ja at Statskontoret i flere tilfælde vovede at modsætte sig den enevældige konges ordrer om udbetalinger til krigskassen. Denne stærke position, der også kom til udtryk i Wredes forsøg på ved sine overdrevent pessimistiske beretninger at afholde Karl XII fra at indlede krigen mod Danmark, forklares af forf. med, at de nævnte institutioner havde monopol på den finanstekniske sagkundskab, og at hverken kongen eller den militære overkommando derfor kunne rejse sagligt begrundede indvendinger mod deres vurdering af den finansielle situation. Selv om afhandlingen kun dækker et begrænset ressortområde, er den ikke desto mindre et vigtigt bidrag til belysning af spørgsmålet om bureaukratiets rolle i enevældens politiske system, et spørgsmål som på det seneste har indtaget en fremtrædende plads i den internationale – og ganske særligt den marxistisk inspirerede – absolutismeforsknings problemkatalog.

Hans Bagger

Gunnar Artéus: Krigsteori och historisk förklaring II. Karolinsk och europeisk stridstaktik 1700–1712. Meddelanden från Historiska Institutionen i Göteborg nr. 5, Lidköping, 1972. 138 s., med engelsk resumé.

Denne bog er en videreførelse af problemerne i samme forfatters: »Kring Karl XII:s ryska fälttåg. Uppsala 1970«, men nu er analysen udvidet til at gælde alle de hære, der deltog i Store Nordiske Krig og Spanske Arvefølgekrig. Afhandlingen falder i 3 dele; indledning hvor der redegøres for definitioner, problemstilling, model og metode (s. 7–27); hovedafsnittet hvor de enkelte hære gennemgås minutiøst (s. 28–110); en kort sammenfatning og perspektiv (s. 111–117), + et engelsk resumé. Bogen slutter med en oversigt over kilder og litteratur, der synes dækkende for de skandinaviske og vesteuropæiske sprog; der er kun een henvisning til russisk litteratur (i sv. oversættelse). Mange noter, men intet index.

Hovedformålet er at foretage en sammenligning mellem den karolinske kamptaktik og den europæiske i perioden 1700–1712, men undersøgelsen hævdes yderligere (s. 7) at have det ekstra formål at foretage et »metodeeksperiment« (citationstegnene er Artéus'), der går ud på »at forsøke systematisk anknyta förklarings av historiska sammenhang och företeelser i krigsföringen till begrepp och resonemang i generell krigsteori«.

Problemstillingen formuleres umiddelbart efter:

- a) Var kamptaktikken i den svenske hær, eller nogen anden europæisk hær, i krigene 1700–1712 på nogen måde forskellig fra den i de øvrige betragtede hære?
- b) I bekræftende fald, hvilken rolle spillede dette i videre krigshistorisk perspektiv.

Denne problemstilling angives (s. 8) at være affødt af den udfordring, der ligger i Carl Bennedichs opfattelse af Karl XII som skaberen af en formel taktik (= kamptaktik), der stod i modsætning til den gængse lineartaktik og foregreb Napoleonstidens angrebskolonner.

Hans fremgangsmåde (s. 17) er at undersøge hær for hær: 1) bevæbning, især forholdet ildvåben/blanke våben; 2) formering ved slagets begyndelse og under kampen, især linie eller kolonne; 3) kampmåde, især angrebstempo, ildåbningsafstand og om afgørelsen søgtes med blanke våben eller ej. Og endelig som 4), kan man på grundlag af de første 3 elementer udsige noget om vedkommende hærs teori, d.v.s. offensiv/defensiv norm. Da dette er det eneste krigsteoretiske begreb, der optræder i afhandlingen, forekommer det mig, at det omtalte »metodeeksperiment« enten er blevet tabt undervejs eller må karakteriseres som såre enkelt. De fire nævnte punkter indgår i hans model som interne faktorer, mens han har valgt at udelade visse eksterne faktorer såsom teknik, finanser, strategi, politik og slagtaktik. Men denne meget enkle eller skræbete model holder ikke: en del af problemet ildvåben/blanke våben er dikteret af den tekniske udvikling af det bedre og hurtigere skydende flintlås-gevær, der ydermere er bedre egnet til at bære bajonet end luntebøssen (som nævnt under den svenske hærs bevæbning s. 43); i den russiske hær er der tale om opbygningen af en national geværproduktion, som ændrer forholdet inden for perioden (s. 50). Ligeledes tales der i forbindelse med det svenske kavalleris angrebsmåde gentagne gange om traditionen fra Gustav Adolfs tid; dette er rigtigt, men hvor indgår tradition i hans model? Heller ikke kan jeg godtage alle slutningerne til pkt. 4 i modellen (teori); de blanke våben incl. piker tages som karakteristikon for en offensiv indstilling, men dér hvor vi får mest at vide om pikenerernes anvendelse (Fraustadt 1706, s. 31) anvendes de defensivt, mod forventet kavalleriangreb.

Den hele model og fremgangsmåde er præget af, at han har valgt kun at betragte kamptaktik (modsat slagtaktik); dette medfører, at forfatteren bygger på reglementer og instruktioner for bevæbning og uddannelse, samt selvfølgelig regulære kampreglementer, hvor de findes, og kun lægger liden vægt på, hvad der egentlig skete på slagmarken. Derved kommer han til at udelade faktorer som feltherrens personlighed (og det med folk som Karl XII og Marlborough!), styrkeforholdene, terrænet, vejrlig o.s.v. Det bevirker også, at han, når der benyttes andre kilder, subjektivt kun udtager de elementer, som forekommer ham at tilhøre »kamptaktikken«.

Forfatteren har gennemarbejdet en uhyre mængde skandinaviske og vesteuropæiske kilder i sin bestræbelse for at lade analysen bygge på alle slag og de fleste større træfninger i perioden. Side 18–27 gives en opdeling af kilderne i grupper og et forsøg på at vurdere deres værdi, som forekommer lidet hensigtsmæssig. 1) »kvarlevor«, d.v.s. bevarede reglementer m. m., ordres de bataille (afbildning af troppernes formering) og slagmalerier; der gås meget let hen over de to sidstes værdi, men de siges at vise »konventionerne«. 2) beretninger og breve til privat adressat, incl. dagbøger og korrespondancer til en større,

men privat kreds. 3) beretning til samtidig officiel myndighed eller offentligheden. 4) beretninger beregnet for eftertiden. Værdien af at opdele de sidste tre kategorier i hver sin gruppe, fremgår ikke klart, heller ikke i Artéus' behandling af stoffet; og hans kriterium for troværdigheden af gruppe 3 og 4: at myndigheder og offentligheden jo altid vil kunne udøve kontrol, og at disse to grupper derfor må vurderes højt, er mildt sagt naiv.

Desuden kommer han, noget selvmodsigende, ind på, at han ved mange kamphandlinger kun har een kilde at bygge på og derved kommer ud i Langholms dilemma »sikre slutninger ud fra én beretning«. Man må formode, at han kun slutter ud fra én beretning, når alle Langholms 3 betingelser er opfyldt, men som afhandlingens tekst fremstår, får man indtryk af, at der er spillerum for megen vilkårlig subjektivitet; således benyttes en alenestående passus om et russisk bagholdsangreb »mit gefallen piquen aus dem busche hervorspringen« som et gyldigt udsagn om det russiske angrebstempo (s. 58 øv.).

Afhandlingens store midterafsnit er det bedste; her gives en fyldig og nøje gennemgang af de forskellige hære, efter modellens stramme skema; læseren får her mange kontante og interessante enkeltheder, der takket være just den skematiske opstilling er let tilgængelige (næsten som i et opslagsværk) og let sammenlignelige.

I 3. afsnit som mere er en sammenfatning end en konklusion, tilbagevises Benedichs tese, idet det slås fast, at samtlige hære principielt kæmpede på linie(r); dette er det nye og værdifulde i afhandlingen. Den forskel forfatteren ville efterspore, finder han i teorien, idet han påpeger, at den svenske og russiske hær var udpræget offensiv i sin kamptaktik, sachserne og danskerne defensive, og de øvrige var »otvetydigt, men inte starkt, offensivinriktad«.

Hvad angår problemstillingens andet spørgsmål: den videre krigshistoriske rolle, spises læseren af med en intetsigende skitse på een side.

Niels M. Saxtorph

Arthur E. Imhof und Øivind Larsen: Sozialgeschichte und Medizin. Probleme der quantifizierende Quellenbearbeitung in der Sozial- und Medizingeschichte, Universitetsforlaget, Oslo, og Gustav Fischer Verlag, Stuttgart, 1975. 322 s.

Denne bog har ifølge forfatterne tre formål. Den skal være en håndbog for studerende inden for medicinhistorie og socialhistorie, den skal virke ansporende for undersøgelser af dødsårsager i ældre tiders samfund, og den skal henlede opmærksomheden på, hvad der findes bevaret af medicinhistorisk materiale. Metodisk vil den især lægge vægt på at vise, hvorledes kvantitative data på disse områder kan bearbejdes, så de giver et samlet og overskueligt billede af udviklingen.

Disse mål søges nået ved at give en kortfattet forskningsoversigt over tidligere studier, en gennemgang af demografisk og medicinhistorisk kildemateriale, et teknisk præget kapitel om anvendelse af edb i forskningsprocessen samt en gengivelse af forfatternes egne forskningsresultater fra en regional undersøgelse af dødelighedsforholdene i Skandinavien omkring 1740, en analyse af dødelighedsstatistikken i nogle provstier i Skåne og Blekinge 1749-73 og undersøgelser på grundlag af danske og norske lægejournaler fra det 18. og 19. århundrede. I de fleste tilfælde drejer det sig om undersøgelser, som forfatterne har publiceret en eller flere gange tidligere. Som afslutning indeholder bogen en systematisk ordnet bibliografi på ca. 50 sider.

Denne disponering af bogen virker vel gennemtænkt, men udfyldningen af rammerne står dog ikke fuldt ud mål hermed. Mange steder bliver teksten yderst snakkesalig uden fremhæven af de væsentlige momenter. Den ene forfatters personlige oplevelser i Indien (s. 35) tjener f. eks. ikke noget specifikt formål i sammenhængen, og andetsteds (s. 156)